

Bolesław Howorka

Użytkownik w bibliotece uczelni : wybrane aspekty prawne, stan sprzed lat i obecny

Forum Bibliotek Medycznych 7/2 (14), 50-62

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mgr Bolesław Howorka
Poznań – UM

UŻYTKOWNIK W BIBLIOTECE UCZELNI. WYBRANE ASPEKTY PRAWNE, STAN SPRZED LAT I OBECNY

Abstract

In the applicable Act: Law on Higher Education there is not much attention devoted to the university's library matters. These laws, according to the author, do not comply with one another. On the one hand they describe the library information system of the university, but on the other hand they suggest that there is one library in the university, whereas one organizational unit cannot create the system.

In this paper, the status of the university library user is presented in the light of acts of higher education already repealed as well as in the light of the Act: Law on Higher Education in force.

The Act states that the system provides its services primarily to employees, doctoral and university students. These are the provisions of the entity's regulations, which should determine the rules on how the system should be used by other users. The grounds on which this act was stated must be mentioned in the statute of the university.

A state university is a public entity and services provided by the library are free of charge. However, the provisions of the Libraries Act and European Union directives allow to charge only to amount which is equal to the value of the service. The acts provide that tasks and organization of the university library as well as rules of using library services by its users must be determined by laws of statutory nature.

Streszczenie

Obowiązująca ustawa: Prawo o szkolnictwie wyższym niewiele uwagi poświęca sprawom biblioteki uczelnianej. Przepisy te są, zdaniem autora, sprzeczne ze sobą, ponieważ z jednej strony mówią o systemie biblioteczno-informacyjnym uczelni, a z drugiej sugerują, że w uczelni działa jedna biblioteka, a jedna jednostka organizacyjna przecież nie może tworzyć systemu.

W referacie omówiono status użytkownika biblioteki uczelni w świetle uchylonych ustaw o szkolnictwie wyższym oraz obowiązującego Prawa o szkolnictwie wyższym.

Ustawa stanowi, że swoje usługi system świadczy przede wszystkim pracownikom, doktorantom oraz studentom uczelni. O zasadach korzystania z usług systemu innym użytkownikom muszą decydować postanowienia regulaminu zakładowego. Podstawa stanowienia tego aktu musi znajdować się w statucie uczelni.

Państwowa uczelnia jest zakładem publicznym, a biblioteka świadczy swoje usługi nieodpłatnie; jednakże przepisy ustawy o bibliotekach oraz dyrektyw Unii Europejskiej pozwalają na pobieranie opłat wyłącznie w takiej wysokości, która stanowi zwrot kosztów wykonania usługi. Ustawy przewidują, że o zadaniach oraz organizacji biblioteki uczelni, a także o zasadach korzystania z jej usług przez użytkowników stanowić muszą przepisy mające charakter statutowy.

Pisząc, mówiąc o statusie użytkownika w bibliotece uczelni trzeba odpowiedzieć na dwa pytania:

1. Kto może korzystać z usług świadczonych przez bibliotekę uczelni?
2. Jaka jest sytuacja użytkownika w bibliotece uczelni?

O tym, kto może korzystać z usług biblioteki uczelni określały przepisy ustaw o szkolnictwie wyższym (o szkolnictwie akademickim).

I. Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich¹ w art. 72 stanowiła: *Biblioteki uniwersyteckie są bibliotekami naukowymi, mającymi służyć zarówno celom nauczania, jak i gromadzeniu pomników wiedzy i piśmiennictwa; w miarę możliwości powinny być ich zbiory udostępnione publiczności. Są one zakładami ogólnouniwersyteckimi.* (Pisownia oryginału; wszystkie podkreślenia w tekście - autora).

II. Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich² w art. 24, ust. 1 mówiła: *Biblioteki szkół akademickich służą wszystkim wydziałom szkół i mają cele ogólnonaukowe, powinny one być w miarę możliwości dostępne dla publiczności.* (pisownia oryginału).

III. Dekret z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego³ ograniczał krąg użytkowników bibliotek (sic!), stanowiąc w art. 51: *Biblioteki szkół wyższych są zakładami naukowymi, powołanymi do zaspakajania potrzeb całej szkoły.*

Z przepisów dekretu wynika, że biblioteki uczelni zobowiązane są tylko do świadczenia takich usług, które są związane z potrzebami szkoły. Tylko potrzeb szkoły! Nie mają więc obowiązków wobec osób spoza uczelni.

Ustawy z 1920 r. i z 1933 r. o szkołach akademickich oraz dekret z 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego stanowiły o bibliotekach uniwersyteckich. Można założyć, że użycie liczby mnogiej wynikało z faktu odniesienia tych przepisów do wszystkich uniwersytetów w Polsce i ten pogląd jest najbardziej prawdopodobny. Nie ma w tych ustawach stwierdzenia, że w uczelni działa biblioteka główna. Z założenia tego wynika, że ewentualnie istniejące w uczelniach biblioteki zakładowe (w naszym obecnym rozumieniu) nie miały charakteru naukowych, bądź też (wbrew faktom) nie przewidywano ich istnienia. Ale dopuszczalny jest pogląd, że użycie liczby mnogiej związane było z uznaniem istnienia w uczelniach większej liczby niezależnych bibliotek.

IV. Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki⁴ odsyłała do statutu wzorcowego; art. 5 tej ustawy stanowił: Ust. 2. *Wzorcowy statut szkoły wyższej ustala Rada Ministrów na wniosek Ministra Szkolnictwa Wyższe-*

¹ Dz. U. 1920 nr 72 poz. 494

² J. t.: Dz. U. 1938 nr 1 poz. 6

³ Dz. U. nr 66, poz. 415

⁴ Dz. U. 1952 nr 6 poz. 38

go⁵. Ust. 3: *Statut, określający ustrój szkoły i zakres działania organów szkoły, nadaje Minister. W § 42 załącznika do uchwały nr 477 w sprawie wzorcowego statutu szkoły wyższej były postanowienia: Biblioteka główna jest zakładem naukowym ogólnouczelnianym, mającym następujące zadania: (...) 3. udostępnianie i pomoc w korzystaniu ze zbiorów (w szczególności pracownikom nauki i studentom);*

Dodanie, w nawiasie, postanowień: „w szczególności...” świadczyło, że statut mógł stanowić, że biblioteka udostępniać będzie i pomagać w korzystaniu ze zbiorów również innym osobom.

V. Znowelizowana dnia 17 stycznia 1969 r. ustawa z dnia 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki⁶ w art. 10 mówiła w ust. 1: *Szkoła posiada bibliotekę główną, która jest ogólnouczelnianym zakładem o zadaniach naukowych, dydaktycznych i usługowych i może mieć charakter publicznej biblioteki naukowej.*

VI. Ustawa z dnia 4 maja 1982 o szkolnictwie wyższym⁷ w art. 33 stanowiła: Ust. 1. *Szkoła posiada bibliotekę główną. Biblioteka jest ogólnoszkolną jednostką organizacyjną działalności podstawowej o zadaniach usługowych, naukowych i dydaktycznych; pełni funkcję ośrodka informacji naukowej oraz ogólnodostępnej biblioteki naukowej; jest ogniwem ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i ogólnokrajowej sieci informacji naukowej. (...) Ust. 3. Szkoła może posiadać także inne biblioteki, które wspólnie z biblioteką główną tworzą jednolity system biblioteczno-informacyjny szkoły. Nadzór nad działalnością tego systemu sprawuje dyrektor biblioteki głównej w zakresie ustalonym w statucie szkoły. (...) W ust. 3 mamy pierwszą (i w zasadzie jedyną) definicję pojęcia: „system biblioteczno-informacyjny szkoły”.*

Trzeba tu zwrócić uwagę na postanowienia określające miejsce biblioteki głównej mówiące o jej miejscu w uczelni – to *ogólnoszkolna jednostka organizacyjną działalności podstawowej o zadaniach usługowych, naukowych i dydaktycznych; stanowiące o jednolitym systemie biblioteczno-informacyjnym*. Należy wskazać, że te postanowienia znalazły się w projekcie ustawy o szkolnictwie wyższym opracowanym przez Zespół kierowany przez prof. Resicha. Trzeba wspomnieć, że prof. Resich zwrócił się do bibliotekarzy z prośbą, by to w ich środowisku zostały opracowane przepisy ustawy – artykuły stanowiące o bibliotece głównej oraz o systemie biblioteczno-informacyjnym w uczelni. Bibliotekarze opracowali te przepisy i zostały one in extenso zapisane w projekcie ustawy. Potem, po dniu 13 grudnia 1981 r., Zespół podjął decyzję o samorozwiązaniu, do projektu „odgórnie” wprowadzono wiele zmian, ale – na szczęście dla bibliotek i bibliotekarzy - nie zmieniono tych przepisów, które zasugerowali wspomnianemu Zespołowi bibliotekarze.

⁵ Uchwała nr 477 Rady Ministrów z dnia 4 czerwca 1952 r. w sprawie wzorcowego statutu szkoły wyższej. *Mon. Pol.* 1952 nr A-57 poz. 883

⁶ *J. t. Dz. U.* 1969 nr 4 poz. 31

⁷ *Dz. U.* 1982 nr 14 poz. 113

VII. W ustawie z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym⁸ w art. 65 były następujące przepisy dotyczące biblioteki głównej i systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni: Ust. 1. *W skład uczelni wchodzi biblioteka główna, która jest ogólnouczelnianą jednostką organizacyjną o zadaniach naukowych, dydaktycznych i usługowych.* Ust. 2. *Biblioteka główna stanowi podstawę jednolitego systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni, tworzonego na zasadach określonych w statucie, pełni funkcję ogólnodostępnej biblioteki naukowej, jest ogniwem ogólnokrajowej sieci dokumentacji i informacji naukowej oraz ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.* Ust. 3. *Dostęp do zbiorów bibliotecznych jest organizowany w sposób nienaruszający przepisów art. 2 ust. 1.*

Dodać tu trzeba, że art. 2 ust. 1 ustawy stanowił: *Szkoły wyższe, zwane dalej „uczelniami”, są organizowane i działają na zasadach wolności badań naukowych, wolności twórczości artystycznej i wolności nauczania.*

Jak z tego wynika, w nowszych, z 1982 r. i z 1990 r., aktach normatywnych o szkolnictwie wyższym zawsze była mowa o bibliotece głównej - ogólnouczelnianej jednostce organizacyjnej o zadaniach naukowych, dydaktycznych i usługowych. I co trzeba podkreślić (to ważne dla tematu tego opracowania) ustawy te wskazywały na miejsce biblioteki głównej w ogólnokrajowym systemie bibliotecznym. Z tych przepisów wynikały określone obowiązki bibliotek uczelni w stosunku do użytkowników „zewnętrznych”, z regionu, z kraju, a mających uzasadnione formalnie prawo, wynikające z wykonywanych przez nich zawodów, korzystania ze zbiorów tych bibliotek. Przynależność do ogólnokrajowej sieci decydowała o współpracy bibliotek, o wymianie międzybibliotecznej, w ramach tej sieci działały sieci resortowe, a w ramach resortowej – medycznej sieci biblioteczno-informacyjnej nawiązana została współpraca medycznych bibliotek uczelnianych. Odbywały się spotkania dyrektorów bibliotek głównych uczelni medycznych (uczestniczył w nich także dyrektor Głównej Biblioteki Lekarskiej), chyba warto jeszcze raz przypomnieć, że na jednym z tych spotkań, dnia 4 grudnia 1981 r. (w Gdańsku), podjęta została uchwała o organizowaniu naszych rocznych konferencji problemowych.

I jeszcze jedna, „historyczna” uwaga. Bibliotekarze, pracownicy bibliotek uczelnianych, mieli swoje własne spojrzenie na sprawę przynależności bibliotek do *ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i ogólnokrajowej sieci informacji naukowej*. Bibliotekarze byli przeciwnikami narzucanych im przepisów stanowiących o „sterowaniu” tymi sieciami przez biblioteki centralne⁹, a także, w skali krajowej, przez Centrum Informacji Nauko-

⁸ Dz. U. 1990 nr 65 poz. 385, z późn. zmianami

⁹ Zarządzenie nr 1 Ministrów: Kultury i Sztuki, Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Sekretarza Naukowego Polskiej Akademii Nauk z dnia 26 kwietnia 1970 r. w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczenia bibliotek centralnych i określenia ich zasad. *Dz. Urz. Min. N., Szk. W. i Techn.* 1970 nr 3 poz. 9

wej, Technicznej i Ekonomicznej¹⁰. „Sabotowaliśmy” niektóre „inicjatywy” bibliotek centralnych, zawsze twierdziliśmy, że m.in. jedynym uprawnieniem „naszej” biblioteki centralnej (Główniej Biblioteki Lekarskiej”) jest koordynowanie i inicjowanie niektórych działań, ale nie akceptowaliśmy zwierzchnictwa naszej biblioteki centralnej. Byliśmy zawsze zwolennikami współpracy wynikającej z naszych inicjatyw, działań przez nas, bibliotekarzy akceptowanych, nie uznawaliśmy natomiast zwierzchnictwa innych instytucji, stojąc na stanowisku, że biblioteki główne i związane z nimi uczelniane systemy biblioteczno-informacyjne to jednostki organizacyjne samorządnych uczelni, podlegające organom kierującym uczelniami, a nie instytucjom zewnętrznym.

Jednocześnie akceptowane przez władze uczelni i realizowane przez biblioteki główne, przez uczelniane systemy biblioteczno-informacyjne, były działania polegające na świadczeniu usług bibliotecznych na rzecz fachowych pracowników medycznych, niezatrudnionych przez uczelnie, osób doskonalących się zawodowo, specjalizujących się, ubiegających się o uzyskania stopni naukowych, tytułu naukowego.

VIII. W obowiązującej obecnie ustawie z dnia 27 lipca 2005 r.: Prawo o szkolnictwie wyższym¹¹ (dalej: Pr. o szk. w.) niewiele miejsca zajmują przepisy mówiące o sprawach związanych z działalnością biblioteki uczelni. To tak naprawdę tylko jeden ustęp (1) w 88 artykule. Dalsze ustępy stanowią o trybie powoływania dyrektora biblioteki oraz o wymaganiach kwalifikacyjnych osób ubiegających się o tę funkcję (ust. 2), o radzie bibliotecznej (ust. 3) oraz o sprawach związanych ze stosowaniem przepisów ustawy o ochronie danych osobowych (ust. 4 i 5). W tym artykule są też przepisy odnoszące się do archiwum uczelni (ust. 6).

Tematem mojego referatu są przede wszystkim problemy związane z sytuacją użytkownika biblioteki (systemu biblioteczno-informacyjnego) uczelni – w świetle obowiązujących przepisów. Pozwolę sobie tu na dygresję, na wypowiedź „nie na temat”, bowiem mam kilka uwag do ustawy, do przepisów odnoszących się do biblioteki. Art. 88 ust. 1 zdanie 1 Pr. o szk. w. stanowi:

W uczelni działa system biblioteczno-informacyjny, którego podstawę stanowi biblioteka.

Już w tych pierwszych postanowieniach ustawy odnoszących się do biblioteki występują błędy stanowiące, w moim przekonaniu, konsekwencje braku konsultacji autorów tekstu ustawy na biblioteki w uczelni z doświadczonymi bibliotekarzami pracującymi w bibliotekach szkół wyższych, ze specjalistami z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Przepisy te świadczą o braku właściwego zrozumienia przez autorów ustawy znaczenia bibliotek uczelni, systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni, Za-

¹⁰ Uchwała nr 169 Rady Ministrów z dnia 16 maja 1960 r. w sprawie organizacji informacji technicznej i ekonomicznej. *Mon. Pol.* 1960 nr 60, poz. 284; Uchwała nr 35 Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1971 r. w sprawie rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. *Mon. Pol.* 1971 nr 14, poz. 104

¹¹ *Dz. U.* 2005 nr 164 1365, z późn. zmianami

brakło dostatecznej wiedzy o zadaniach tych jednostek organizacyjnych (także o zadaniach innych, niż związane tylko z świadczeniem usług na rzecz własnych destynatariuszy). Nie skorzystano w sposób dostateczny z opinii członków Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich (na stronach KDBASP). Obawiam się, że taki brak wiedzy o znaczeniu bibliotek, o działalności uczelnianych systemów biblioteczno-informacyjnych nadal dominuje wśród członków ważnych organów uczelni.

W art. 88 ust. 1 (zdanie 1) Pr. o sz. w. jest mowa, że podstawę uczelnianego system biblioteczno-informacyjnego stanowi biblioteka. „Biblioteka!” Jjedna? Która? Użyto w tych przepisach liczby pojedynczej, a to pozwala wyciągnąć wniosek, iż w uczelni działa tylko jedna biblioteka. Przy takim założeniu przepisy te są sprzeczne z innym, zapisanym w tym zdaniu przepisów, postanowieniem, że w uczelni działa system (sic ! „system”) biblioteczno-informacyjny. Z postanowień ustawy, że w uczelni działa system biblioteczno-informacyjny wynika, iż funkcjonuje w niej twór (jednostka organizacyjna bądź zespół jednostek organizacyjnych), w ramach którego funkcjonuje nie tylko biblioteka, ale szereg (innych? jakich?) komórek organizacyjnych. Dotychczas na system ten składało się, poza biblioteką główną, kilka innych komórek organizacyjnych; biblioteka główna stanowiła podstawę systemu, ale obok niej działały (i nadal działają) biblioteki zakładowe oraz ewentualnie inne komórki organizacyjne (np. ośrodek lub kilka ośrodków informacji naukowej (patrz: definicja w ust. 3 art. 33 ustawy z dnia 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym⁽⁷⁾).

Trzeba także zwrócić uwagę na to, że od ponad 50 lat po raz pierwszy nie zostało użyte w ustawie określenie: „biblioteka główna”. Nazwa „biblioteka główna” pojawiła się po raz pierwszy w 1952 r. we wspomnianym tu już wzorcowym statucie, załączniku do uchwały Rady Ministrów nr 477 z dnia 4 czerwca 1952 r. w sprawie wzorcowego statutu szkoły wyższej, wydanej na podstawie przepisów art. 5 w ust. 2 i 3 ustawy z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki. Jak już tu, wyżej, wspomniałem, w uchylonych przed wielu laty ustawach (z 1920 r. i 1933 r. oraz w dekrety z 1947 r.) także nie było mowy o bibliotece głównej.

Po promulgacji ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym uczestniczyłem w dyskusji, w czasie której poruszona została sprawa pominięcia wyrazu „główna” w pierwszym zdaniu ust. 1 art. 88 P. o szk. w. Jeden z uczestników tej dyskusji (nie pamiętam, kto, ale była to prawdopodobnie osoba w jakiś sposób związana a autorami tekstu tego aktu normatywnego), powiedział, iż pominięcie tego wyrazu było uzasadnione faktem, że działają także mniejsze szkoły wyższe, w których jest tylko jedna biblioteka. Mnie ten argument nie przekonał, można było przecież zapisać w ustawie „biblioteka uczelni”, tak, jak to było przed laty, w czasach II Rzeczypospolitej, kiedy w ustawie było określenie „biblioteka uniwersytecka”.¹²

¹² Ten tekst, zapisany kursywą, to moje dygresje, przemyślenia, wybiegające poza temat artykułu.

Do problemów związanych z korzystaniem ze zbiorów biblioteki uczelnianej odnosi się w Pr. o szk. w. zdanie 2 ust. 1 art. 88 P. o szk. w.:

Organizację i funkcjonowanie systemu bibliotecznego-informacyjnego uczelni, w tym zasady korzystania z niego przez osoby niebędące pracownikami, doktorantami lub studentami uczelni, określa statut.

Z przepisów tych wynika, że bezdyskusyjne jest prawo do korzystania z usług bibliotecznych, świadczonych przez bibliotekę, przez osoby, które są pracownikami, doktorantami oraz studentami uczelni. Ustawa zakłada, że krąg korzystających może być szerszy; i tak jest - najczęściej, a może zawsze. Trzeba jednak podkreślić, że obecnie, zgodnie z przepisami Pr. o szk. w., o zasadach korzystania z usług systemu bibliotecznego-informacyjnego uczelni przez inne, nie wymienione w ustawie osoby, musi stanowić statut uczelni.

Biblioteki uczelni medycznych zawsze miały charakter zakładów świadczących swoje usługi nie tylko studentom i pracownikom, ale także innym osobom formalnie zainteresowanym dostępem do gromadzonych przez nie zbiorów. Te zadania „poza-uczelniane” miały swoje podstawy prawne. Biblioteki uczelniane zawsze wywiązywały się z tych „publicznych” zadań, nasze medyczne biblioteki świadczyły usługi pracownikom medycznym spoza uczelni, z regionu i nie tylko, osobom specjalizującym się, podnoszącym swoje kwalifikacje, starającym się o uzyskanie stopni naukowych, tytułu naukowego.

Jest dla mnie (osoby, która przez wiele lat swojej pracy w uczelni, przez szereg kadencji władz uczelni była członkiem, a nawet przewodniczącym Uczelnianej Komisji Statutowej, współautorem tekstu statutu Uczelni) sprawą oczywistą, że zamieszczenie w statucie wszystkich wymaganych przez Pr. o szk. w. oraz przez inne ustawy wszystkich przewidzianych przez nie przepisów jest niemożliwe (gdyby te wszystkie przepisy zamieścić w jednym akcie, wówczas ten wewnętrzny akt normatywny byłby zdecydowanie „nieczytelny”, bowiem składałby się z kilkuset paragrafów, a także musiał podlegać częstym nowelizacjom. Trzeba wskazać, że tylko biblioteki i bibliotekarzy dotyczyć powinny przepisy statutowe stanowiące o sprawach wymienionych w zacytowanym powyżej ust. 1, a także ust. 4 (dot. problemów związanych z ochroną danych osobowych) art. 88 oraz w art. 116¹³ (dot. bibliotekarzy dyplomowanych) Pr. o szk. w.

W statucie uczelni powinny znaleźć się postanowienia stanowiące podstawę do wydania (np. przez rektora) dwóch związanych z tematem referatu aktów wykonawczych: 1) regulaminu określającego organizację i zasady funkcjonowania biblioteki,

¹³ W art. 116 Pr. o szk. w. dotychczasową treść oznaczono jako ust. 1 i dodano ust. 2 w brzmieniu: „2. Statut uczelni określa dodatkowe wymagania i kwalifikacje zawodowe osób zatrudnionych na stanowiskach, o których mowa w art. 113.”

aktu odnoszącego się do art. 88 ust. 1 Pr. o szk. w. oraz art. 12 ustawy o bibliotekach¹⁴ oraz bardzo ważnego w związku z art. 28 pkt 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹⁵ (stanowiącym o statutowych zadaniach biblioteki, związanych z licencją na nieodpłatne udostępnianie egzemplarzy utworów rozpowszechnionych, tych utworów, które za zezwoleniem twórcy w jakikolwiek sposób zostały udostępnione publicznie¹⁶); 2) regulaminu określającego zasady i warunki korzystania z biblioteki, wymaganego przez art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach.

Biblioteki główne uczelni, stosując się do przepisów o uczestnictwie w ogólnokrajowym systemie biblioteczno informacyjnym, o których była mowa w uchylonych ustawach o szkolnictwie wyższym), wykonywały zadania regionalnych ośrodków naukowej informacji. Nie wiem, jak o tym stanowiły i mówią obecnie wewnętrzza-
kładowe akty normatywne innych uczelni, m.in. uczelni medycznych. Dotychczas obowiązywały (i mam nadzieję, że dalej obowiązują) regulaminy określające zasady i warunki korzystania z biblioteki, stanowiące o prawie do korzystania z posiadanych przez nie zbiorów przez użytkowników - pracowników innych naukowych bibliotek medycznych (przede wszystkim wszystkich bibliotek głównych uczelni medycznych oraz bibliotek resortowych instytutów naukowych, współpracujących i współuczestniczących w naszych konferencjach problemowych), a także przez pracowników medycznych pracujących w jednostkach organizacyjnych opieki zdrowotnej określonych województw, m.in. tych, w których nie ma uczelni medycznych.

Status użytkownika biblioteki uczelni publicznej określają przepisy ustaw (m.in. Prawa o szkolnictwie wyższym i ustawy o bibliotekach, stanowiące o prawach i obowiązkach użytkowników zakładów publicznych. Uczelnie medyczne to głównie zakłady publiczne (inna jest sytuacja z korzystającymi z bibliotek uczelni niepublicznych, tu użytkownika z zakładem łączy stosunek cywilnoprawny, umowa). Zakład publiczny z użytkownikiem (destynatariuszem) łączy stosunek administracyjnoprawny. Organom zakładu publicznego przysługuje usankcjonowane prawem, ustawami (Pr. o szk. w., ust. bibl.) określenie zasad korzystania z usług bibliotecznych, uregulowanie stosunku biblioteki do użytkowników (zarówno pracowników, doktorantów i studentów, jak i do innych osób, które mogą i chcą skorzystać z jej usług), przysługuje prawo do „władztwa zakładowego”.

Czym jest „władztwo zakładowe”? Wiele informacji na ten temat można znaleźć

¹⁴ Art. 12 ustawy o bibliotekach: „Zadania, organizację oraz szczegółowy zakres działania biblioteki wchodzącej w skład innej jednostki organizacyjnej określa regulamin nadany przez kierownika tej jednostki.”

¹⁵ Art. 28 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych: Biblioteki, archiwa i szkoły mogą: 1) udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych (podkreśl.: BH), egzemplarze utworów rozpowszechnionych; (...)

¹⁶ Wg art. 6 pkt 3 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych

w podręcznikach prawa administracyjnego autorstwa wybitnego autorytetu w tych sprawach, profesora Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, prof. dra hab. Eugeniusza Ochendowskiego¹⁷.

Ustawy (m.in. Pr. o szk. w. i o bibliotekach) upoważniają organy uczelni do jednostronnego ukształtowania stosunków prawnych z użytkownikami zakładu, jak również z osobami, które znalazły się na terenie zakładu w innym charakterze. Obowiązki destynatariuszy są określone w regulaminach stanowiących przez organy zakładu. Te wewnętrzne akty normatywne mogą stanowić nie tylko o prawach i obowiązkach pracowników i studentów uczelni, ale także innych osób, np. towarzyszących czytelnikowi w czasie pobytu na terenie biblioteki, w wypożyczalni, podczas załatwiania formalności związanych z wypożyczeniem dzieł; te osoby, chociaż nie są użytkownikami, muszą zachować się zgodnie z przyjętymi w bibliotece zasadami i również są poddane „władztwu zakładowemu”. Można tu jeszcze wskazać, że np. dyrekcja publicznego zakładu opieki zdrowotnej ma prawo stanowienia regulaminów mówiących o zasadach zachowania się pacjentów (ale już w zakładzie niepublicznym pacjent jest zobowiązany do takiego zachowania, o jakim stanowi umowa zawarta przez niego lub jego opiekuna prawnego z upoważnionym organem tego zakładu).

Organ uczelni publicznych¹⁸ mają ustawowe prawo do określania zasad korzystania z świadczonych przez nią usług edukacyjnych i innych, m.in. usług świadczonych przez bibliotekę, mają prawo żądania od użytkowników, od destynatariuszy, określonych zachowań, ale także mówią o prawach przysługujących tym osobom. Ustawy pozwalają tym organom na stanowienie stosownych wewnętrznych aktów normatywnych, „regulaminów zakładowych”¹⁹. Organ uczelni mają prawo wiążąco określić, jakie są obowiązki i prawa pracowników, o regulaminach pracy stanowią przepisy

¹⁷ Eugeniusz Ochendowski: *Prawo administracyjne. Część ogólna*. Wyd. Dom Organizatora. Toruń 2002 s. 232 -234: „Władztwo zakładowe nie jest jakimś samoistnym władztwem państwowym, ale wynika ono z upoważnienia organów zakładu do abstrakcyjnych, jak i konkretnych regulacji na podstawie i w ramach ustaw. Istotę władztwa zakładowego stanowi więc zakres upoważnień dla organów zakładu do jednostronnego kształtowania stosunków prawnych z użytkownikami zakładu, jak również z osobami, które znalazły się na terenie zakładu w innym charakterze.”

¹⁸ Uczelnie publiczne, to w rozumieniu prawa administracyjnego zakłady publiczne. Eugeniusz Ochendowski, formułuje następującą definicję pojęcia „zakład publiczny” (Prawo administracyjne. Część ogólna. Wyd. Dom Organizatora. Toruń 2002 s. 232-233), jest to: „jednostka organizacyjna, nie będąca organem państwowym (urzędem) ani organem samorządu, która została powołana do wykonywania zadań publicznych i jest uprawniona do nawiązywania stosunków administracyjnych. Jest to, oczywiście, jednostka organizacyjna wyposażona w zespół środków osobowych (personel) i rzeczowych, realizująca zadania publiczne i korzystająca z władztwa zakładowego”. Zakład publiczny „stanowi jednostkę organizacyjną, w której prowadzi się działalność oświatową, dydaktyczną, wychowawczą, naukową, leczniczą bądź służącą ochronie porządku i zdrowia publicznego”.

¹⁹ Wg prof. Mariana Zimmermana (Marian Zimmerman: *Źródła prawa administracyjnego*. W: *Prawo administracyjne*. Cz. I. / red. Jaroszyński Maurycy. PWN Warszawa 1952 s. 38) regulaminy te określają „stosunki z użytkownikami czy innymi osobami, z którymi dana organizacja czy instytucja współpracuje bądź nawiązuje stosunki”.

kodeksu pracy (art. 100 i art. 104 K. p.). W uczelni obowiązują regulaminy studiów; akty mówiące o prawach i obowiązkach doktorantów i studentów (art. 160 i nast. oraz art. 196 i nast. Pr. o szk. w.), w końcu ważny dla nas, bibliotekarzy, i dla osób korzystających z usług bibliotecznych regulamin określający zasady i warunki korzystania z biblioteki (podstawa: art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach). Dodać trzeba, że przepisy regulaminu zakładowego muszą także regulować sprawy związane z odpłatnością za niektóre usługi świadczone przez bibliotekę.

Najwięcej informacji na temat regulaminów zakładowych można znaleźć w pracach Marka Elżanowskiego²⁰.

Uczelnia ma prawo do drogi sądowej, do wystąpienia przeciwko nierzetelnemu destynatariuszowi z pozwem o zapłatę w sytuacji, gdy odmówi on zapłacenia za uszkodzenie, za zniszczenie lub zagubienie materiałów bibliotecznych. Świadczenie usług bibliotecznych, udostępnienie użytkownikowi materiałów bibliotecznych przez bibliotekę uczelni, to (w rozumieniu naszego prawa cywilnego) użyczenie. Czym jest użyczenie, jakie są związane z nim zasady, mówi Kodeks cywilny (art. 710 – 719 k. c.).

Dlatego warto wskazać tu na podstawę do zgłoszenia takich roszczeń, na wspomniane wyżej przepisy. Art. 710 k. c. stanowi: *„Przez umowę użyczenia użyczający zobowiązuje się zezwolić biorącemu, przez czas oznaczony lub nieoznaczony, na bezpłatne używanie oddanej mu w tym celu rzeczy”*. Na czas oznaczony, określony postanowieniami regulaminu, o którym mówi art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach, wewnątrzzakładowego aktu normatywnego znanego destynatariuszowi (co powinien on potwierdzić).

Ważne są także dalsze artykuły kodeksu cywilnego: art. 712 – mówiący o sposobie używania rzeczy (m.in.: w ust. 1: *„... biorący może używać rzeczy w sposób odpowiadający jej właściwościom i przeznaczeniu”* i w ust. 2: *„Bez zgody użyczającego biorący nie może oddać rzeczy użyczonej osobie trzeciej do używania”*), art. 714 – mówiący o odpowiedzialności osoby, która wzięła rzecz do używania, art. 716 – stanowiący o konsekwencjach używania rzeczy użyczonej w sposób sprzeczny z umową lub jej właściwościami albo przeznaczeniem, art. 718 – mówiący o obowiązku zwrotu rzeczy użyczonej w stanie niepogorszonym (w ust. 1: *„... jednakże biorący nie ponosi odpowiedzialności za zużycie rzeczy będące następstwem prawidłowego używania”*)

²⁰ Marek Elżanowski: Zakład państwowy w polskim prawie administracyjnym. PWN Warszawa 1972. Tego autora także: Charakter prawny i zakres regulaminu zakładu państwowego. *PiP* 1969 z. 8 - 9 s. 335 i nast. Wg niego: Regulamin zakładowy jest *„podstawowym aktem prawnym normującym świadczenie usług przez zakład, praw i obowiązków organów zakładu, a także prawa i obowiązki użytkowników, w zakresie korzystania z tych usług”*. Jest *„aktem dwustronnie obowiązującym i dwustronnie uprawniającym. Stanowi o obowiązku określonego zachowania się organów zakładu w stosunku do użytkownika, a także, w pewnym zakresie do osób nie będących użytkownikami, jeśli wchodzi w stosunki prawne z organami zakładu. Organom zakładu z kolei regulamin nadaje uprawnienia wobec użytkowników i innych osób zamierzających korzystać z urządzeń zakładu do żądania od nich zachowania się określonego prawem.”*

i w końcu art. 719 – mówiący o przedawnieniu roszczeń uczyczącego przeciwko biorącemu²¹.

Należy założyć, że w bibliotekach uczelni niepublicznych obowiązują określone przepisy wewnętrzne, a umowa łącząca studenta – klienta z uczelnią niepubliczną zobowiązuje go do podporządkowania się określonym rygorom, m.in. przepisom wspomnianego regulaminu bibliotecznego mówiącego o zasadach korzystania ze zbiorów, o prawach i obowiązkach czytelnika. Regulamin taki powinien mieć swoje prawne umocowanie we wspomnianych wyżej przepisach kodeksu cywilnego stanowiących o użyczeniu, mówić o tym, komu i na jakich warunkach biblioteka świadczy swoje usługi, jakie są obowiązki korzystającego i na jakie sankcje naraża się on nie stosując się do postanowień regulaminu.

Trzeba zwrócić uwagę, na przepisy ust. 4 i 5 art. 88 pr. o szk. w. mówiące, że: (4.) *Uczelnia w związku z funkcjonowaniem systemu biblioteczno-informacyjnego może przetwarzać określone w jej statucie dane osobowe osób korzystających z tego systemu.* (5.) *Zbiór danych osobowych, o których mowa w ust. 4, jest zwolniony z obowiązku rejestracji zbiorów danych osobowych, o których mowa w art. 40 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 i Nr 153, poz. 1271 oraz z 2004 r. Nr 25, poz. 219 i Nr 33, poz. 285).*

Ustawa pozwala bibliotece uczelni na przetwarzanie danych osobowych użytkowników²². Przetwarzanie tych danych przez bibliotekę jest konieczne, a osoba, która nie wyrazi zgody zastosowania odpowiednich procedur dla celów biblioteki, na operacje na jej danych osobowych, nie może korzystać z usług bibliotecznych. Osoba ubiegająca się o status użytkownika musi być poinformowana, że jeśli chce skorzystać z usług biblioteki, musi stosować się do postanowień regulaminu zakładowego, w którym wy-

²¹ Pojęcie „użyczenie” zostało zdefiniowane także w dyrektywie 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu zakresie własności intelektualnej. Dyrektywa ta stawia sobie za zadanie dostosowanie ochrony praw autorskich i praw pokrewnych do nowych zjawisk gospodarczych, takich jak nowe formy eksploatacji (motyw 4). Jej przepisy stanowią o prawie twórcy do otrzymania godziwego wynagrodzenia za najem (art. 5), ale jednocześnie mówią o tym, że państwo członkowskie może ustanowić odstępstwa od takiego prawa twórcy w zakresie publicznego użyczenia, jeśli otrzyma on wynagrodzenie za takie użyczenie (art. 6). Dopuszczalne jest pobieranie przez uczyczącego (instytucję publiczną) opłat, których wartość nie przekracza kwoty niezbędnej dla pokrycia kosztów obsługi instytucji (motyw 11), zasada ta jest zgodna z postanowieniami art. 14 ustawy o bibliotekach. Art. 2 ust. 1 lit. b tej dyrektywy stanowi: „użyczenie” oznacza ograniczone czasowo przekazanie do korzystania niesłużącego celom bezpośrednio lub pośrednio gospodarczym lub handlowym, kiedy jest to dokonywane przez instytucje dostępne dla publiczności. Z definicji tej wynika, że: 1) użyczenie nie może być związane z działaniami komercyjnymi; 2) ta czynność musi być dokonywana przez instytucję, której usługi są dostępne dla publiczności

²² Art. 7 pkt 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych stanowi, że przetwarzanie danych to wszelkie operacje wykonywane na danych osobowych, takie jak zbieranie, utrwalanie, przechowywanie, opracowywanie, zmienianie, udostępnianie i usuwanie, a zwłaszcza te, które wykonuje się w systemach informatycznych

rażnie powinno być zaznaczone, iż korzystanie z tych usług łączy się ze zgodą na przetwarzanie jego danych osobowych; ustawa o ochronie danych osobowych stanowi (art. 7 pkt 5 ustawy o ochr. danych osobowych), że zgoda ta nie może być domniemana lub dorozumiana z oświadczenia woli o innej treści, wynika z tego konieczność zamieszczenia w regulaminie odpowiedniego wyraźnego przepisu. Trzeba także wiedzieć o tym, że bibliotekarz przetwarzający dane osobowe musi uzyskać upoważnienie nadane przez administratora danych (art. 37 ustawy o ochr. danych osobowych). Osoba upoważniona do przetwarzania danych zobowiązana jest do zachowania zarówno tych danych, jak i sposobu ich zabezpieczenia, w tajemnicy. Do zadań administratora danych (a nie dyrektora biblioteki) należy prowadzenie ewidencji osób upoważnionych w uczelni do przetwarzania danych osobowych (art. 39 ustawy o ochr. danych osobowych).

Biblioteki uczelni traktowane były przez większość ustaw o szkolnictwie akademickim – wyższym (z 1920 r., z 1933 r., z 1958 r., z 1982 r. oraz z 1990 r.) jako zakłady mające prawo świadczenia usług na rzecz osób niezwiązanych formalnie z uczelnią. Taki charakter powinny mieć biblioteki uczelniane pod rządem obowiązującej ustawy (z 2005 r.). pracownicy, doktoranci i studenci uczelni mają bezdyskusyjne prawo do korzystania z usług świadczonych przez system biblioteczno-informacyjny uczelni (art. 88 ust. 1 Pr. o szk. w.).

Kończąc swój referat pragnę poinformować, że w środowisku poznańskim rolę koordynatora współpracy bibliotek naukowych sprawuje Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych. Dbając o ujednoczenie przepisów regulaminów bibliotecznych Rada Fundacji (w której zasiadają przedstawiciele wszystkich uczelni) proponuje władzom uczelni treść niektórych postanowień tych aktów, m.in. następujące zasady: 1) Karty czytelnicze sprzedawane są wszystkim nowym czytelnikom biblioteki (studentom, pracownikom i pozostałym osobom uprawnionym wg regulaminu danej biblioteki do otrzymania karty bibliotecznej). 2) Studenci i pracownicy uczelni – założycieli PFBN uprawnieni są wg regulaminu korzystania z innej biblioteki PFBN – zapisują się do niej na podstawie karty wydanej w macierzystej bibliotece (chyba, że już posiadają kartę tejże biblioteki). 3) Nie będący ani studentami ani pracownikami którejkolwiek uczelni PFBN otrzymują kartę w którejkolwiek bibliotece której regulamin pozwala na wydanie im kart. Na podstawie tej karty mogą zakładać konta w pozostałych bibliotekach jeśli regulaminy tych bibliotek na to zezwalają. 4) Biblioteki mogą wydawać karty środowiskowe wszystkim swoim czytelnikom od razu jeśli uznają to za konieczne. 5) Wprowadzenie kart środowiskowych nie zmienia obowiązujących w bibliotekach regulaminów udostępniania.

Z przepisów obowiązujących ustaw (Prawa o szkolnictwie wyższym, o bibliotekach, o ochronie danych osobowych) wynika, że:

1. pracownicy, doktoranci i studenci uczelni mają bezdyskusyjne prawo do korzystania z usług świadczonych przez system biblioteczno-informacyjny uczelni (art. 88 ust. 1 Pr. o szk. w.);
2. inne osoby, mające status uzasadniający ich prawo do korzystania z usług systemu biblioteczno-informacyjnego, z usług bibliotek uczelni, mogą z nich korzystać na zasadach określonych przez stanowiący w oparciu o delegację statutową regulamin zakładowy (art. 88 ust. 1 Pr. o szk. w.);
3. w każdej uczelni powinien obowiązywać regulamin organizacyjny stanowiący o zadaniach, organizacji oraz o szczegółowy zakres działania biblioteki (przede wszystkim o jej statutowych zadaniach –art. 28 pkt 1 ustawy o prawie autorskim) (art. 12 ustawy o bibliotekach);
4. w każdej uczelni musi obowiązywać regulamin biblioteki stanowiący o zasadach i warunkach korzystania z biblioteki (art. 88 ust. 1 Pr. o szk. w. oraz art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach);
5. treść regulaminu musi być znana użytkownikom, m.in. muszą oni wiedzieć, że uczelnia ma ustawowe prawo przetwarzania ich danych osobowych, a odmowa stosowania się do postanowień regulaminu powinna łączyć się z pozbawieniem możliwości korzystania z usług świadczonych przez uczelniany system biblioteczno-informacyjny (art. 88 ust. 4, art. 23 i nast. ustawy o ochronie danych osobowych);
6. w uczelni muszą obowiązywać także inne wewnątrzzakładowe akty normatywne, przewidziane przepisami ustaw, regulujące problemy, których nie dotyczy temat tego referatu (np. art. 116 w związku z art. 113 Pr. o szk. w.).